

Δὲν τὰ κατατάζει σ' αὐτὴ τῇ σειρά ὁ ἱστορικός τὰ λούλουδα τοῦ ὁλόανθου Παρνασσοῦ τῆς Ρωμιοσύνης, ποῦ ἄλλος βαθὺς μελετητὴς τοὺς ὅμως, ὁ Γ. Πολίτης, τάχει, ἃ δὲ σφάλλουμε, περμαζέμενα καθὼς τοὺς ἀξίζει, ἀγκαλὰ οἱ Ζωσιμάδες ποῦ θὰ στήσουνε τὸ πολῦτιμο αὐτὸ μνημεῖο ἀκόμα δι' ἐφάνηκε. Καὶ δι' μὰς περιγράφει ἰδῶ ὄχι ἀπὸ κακῆ κρίση, παρὰ ἀπὸ μισῆ κρίση ὁ ἄνθρωπος. Θὰ μιλήσῃ ποῦ θὰ μιλήσῃ ἀργότερα γιὰ τὰ προσόντα τῆς Κλεφτουριάς, λοιπὸν ἐκεῖ καὶ γιὰ τὰ Κλέφτικα τὰ Τραγούδια. Τὰ Κλέφτικα ὅμως δὲν εἶναι τὰ μόνα Τραγούδια μας, ἀνὶ καὶ εὐλόγα κρίνονται ἀπὸ τὰ πλεῖστα λαοσικά. Ἔχουμε καὶ τὰ σπιτήσια, τὰ τραγούδια τῆς ξενιτειᾶς, τοῦ Χάρου, τὰ πανηγυρικά, τέλος τὰ θάνατα *Λιανοτραγούδια*, ποῦ συχνὰ τὸ καθένα τοὺς

της στο 'Ωδαίο του Χάρκοβου, ο κ. Μανώλης Καλομοίρης με την κυρία του. Φεύγοντας ο άρχηγός φίλος και πολυτίμος εργάτης της 'Ιδέας μας άφισε μία γλυκειά υπόσχεση, πως στα θα μας ξαναγυρίσει δώ, ύστερ' από μερικά χρόνια, θα μας φέρει μελοποιημένο τον «Προφητικό» του Παλαμά από το «Δωδεκάλογο του Γύφτου» και την «Ανατολή» του Καμπύση, που λογαριάζει να την κάμει μελόδραμα. Το μεγάλο όνειρο του Καλομοίρη είναι να μελοποιήσει ελάκαιο το «Δωδεκάλογο του Γύφτου» και τόνισέ του αυτό. Τό θάν το δούμε μία μέρα σαρκωμένο, άφου ο Καλομοίρης αποδείχτηκε πως δέν είναι άθροπος που να τρομίζει μπροστά στα μεγάλα.

Γιά την «Ανατολή» του Καμπύση μας έλεγε :

— Μόλις χτες βράδι την πρωτοδιάβασα κι άμέσως βρήκα καίνο που ζητούσα, δηλ. το κατάλληλο λιμπρέττο για Ρωμαϊκό μελόδραμα. Είναι πάνω σι λαϊκιά παράδοση χτισμένο και είναι τέτοιο οι στίχοι του και τέτοιο το θέμα του που ο μουσικοσυνθέτης μπορεί να δουλέψει πάνω στο κείμενο μ' όλη την άνεσή του.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ

(Διαβάστηκε στο Παρίσι, στο Σύλλογο των «Ελλήνων σπουδαστών»)

Έλληνες σπουδαστές,

Συγκινημένος πολύ δέχτηκα την τιμητική πρόσκληση του Συλλόγου των σπουδαστών συμπατριωτών να δώσω μία διάλεξη για τη νέα μας φιλολογία. Μόνο λυποῦμαι που ούτε ο καιρός με βοηθούσε, ούτε κατάλληλα βιβλία είχα, ούτε κι ο χώρος είναι άρκετός εδώ για να καταπιαστώ ένα τέτοιο θέμα, το οποίο όσο εύκολο είναι, όταν θέλη κανείς να μιλήσει μ' άλαφρή τη συνείδηση και επιπόλαια, τόσο δύσκολο είναι, όταν θέλη να δώσει έναν άληθινό χαρακτήρισμό του κάθε άξιου πνευματικού εργάτη, που στάθηκε βοηθός για τα θεμέλια της φιλολογίας μας και μάλιστα όταν θέλη να βγάλει μερικά συμπεράσματα στοχαστικά κι ανεπηρέαστα και να ωφελήσει κάπως εκείνους που θα τον ακούσουν.

Δέν έχω καμμία άξίωση πως θα ρίξω εδώ τη σωστότερη γνώμη στο μεγάλο το ζήτημα, μα πάντοτε μία γνώμη είναι κι αυτή ενός ταπεινού στρατιώτη της ιδέας. Μοναχά επιτρέψτε να σας πω τετρακάθαρα, ότι κι αν σκέπτονται χωρίς την παραμικρότερη επιφύλαξη και χωρίς τις ψευτοσυνθήκες που σκαδώνουν τη σκέψη, γιατί το χειρόχτι εδώ

το πέταξα από πολύν καιρό τώρα κι έχω την ιδέα πως μόνο με τέτοιο τρόπο εργαζόμενοι θα μπορούμε να φέρουμε ένα κάποιο αποτέλεσμα.

Όλοι ξέρουμε πως οι Έλληνες εδώ κι ογδόντα χρόνια είμαστε σκλάβοι στους Τούρκους, εκτός των Έφτάντων τα όποια συγκριτικά είχαν καλλίτερη τύχη. Οι τούρκοι λαός πολεμικός και περιορισμένος στη σκέψη από θρησκευτικό φανατισμό και προλήψεις άπειρες, περιόρισαν και δέσμεψαν και τη σκέψη των υπόδούλων τους και τους έδωκαν πολλά άπ' τα ήθη τους και έθιμά τους, μερικά άπ' τα όποια δέν μπορεί να πη κανείς πως έβλαψαν, άφου ο φανατισμός τους αυτός έκανε να ξυπνήσουν στους πατέρες μας αίσθήματα που κοιμούνταν ληθαργικά αιώνες κι αιώνες, και να καταπιαστούν υπέρκαλα τον άνισον άγώνα της ανεξαρτησίας, που τ' άποτέλεσματά του δυστυχώς, από λόγους που δέν μπορούμε εδώ να εξετάσουμε, δέν ήταν βλοκληρωτικά ίκανοποιητικά, άφου οι περισσότερες ελληνικές χώρες μένουν ως τα σήμερα στη σκλαβιά.

Έστάθηκαν στους τελευταίους αυτούς καταχτητές μας για να σας πω πως όποιοιδήποτε άλλοι κι αν ήταν αυτοί, η γλώσσα μας θα δουλεύονταν άξια από καιρό σε καιρό και θα είχαμε σι πολλούς σταθμούς φιλολογικούς να σταματήσουμε, όπως έχουν οι Ιταλοί και δε θα είχαμε αυτό το φοβερό χάσμα που άνοίγεται άπ' την άλεξαντριή έποχή ως τα τελευταία χρόνια, κι αίτία του κακού αυτού ήταν βέβαια οι Τούρκοι, γιατί έχουμε αποδείξει πως κάτου από άλλους καταχτητές όπως οι βενετσάνοι, οι Κρητικοί έβγαλαν τον Έρωτόκριτο και την Έρωφίλη κι άλλα θεατρικά έργα που στάθηκαν πολύ σημαντικά για την προκοπή της φιλολογίας μας.

Πριν από τους Τούρκους στα βυζαντινά χρόνια πολύ λίγα έπίσης σημάδια φιλολογικά έχουμε να δείξουμε στη ζωντανή γλώσσα. Εκτός από κάποια δημοτικά των όποιων το σπουδαιότερο είναι ο κύκλος του Διγενή Ακρίτα κι αίτία του κακού εδώ στάθηκαν οι σχολαστικοί φύλακες των αρχαίων κειμένων έξω άπ' τα όποια δέν έβλεπαν τίποτε. Το μεγαλύτερο ιδανικό τους ήταν τότε το διαρκές και στενό σχολιασμά των κειμένων κι η άκαρπη κι η δουλική άπομίμησή τους. Κι ήταν μεγάλο δυστύχημα γιατί πήγε στα χαμένα μία βλόκληρη έποχή έλεύτερη, μέσα στην όποια μπορούσαν να φανερωθούν οι ραψώδες κι οι ψάλτες κι οι νέοι Όμηροι, που θα έκλειναν στα έργα τους και θα τραγουδούσαν τα ι-

δανικά της φυλής και θα ξαναγεννούσαν το έθνος και θα του έδιναν μια καινούργια ζωή και τα πράγματα θα ήταν έντελώς διαφορετικά σήμερα και θα είμασταν κι έμεις μεγάλοι σαν τους Ιταλούς και θα είχαμε παλιά φιλολογία και τέχνη και θα είχαμε, ποιος ξέρει, τί γιγάντειο και παράδοξο έναν Δάντη κι ένα Πετράρχη και Μιχαήλ Άγγέλους και Ραφαήλ και Λεονάρδους ντα Βίντσι. Δέν μπορεί κανείς να περάσει αυτή την έποχή τη στεία κι άγονη χωρίς να χύσει πικρά δάκρυα και χωρίς να αίστανθι τη βχύτερη λύπη.

Τα χρόνια κυλούσαν. Άπ' τη μια μεριά ο σχολαστικισμός κι από την άλλη ο καλογερισμός έφεραν τον Τούρκο στην Έφτάλοση. Κι άφου στα χρόνια τα ελεύθερα στάθηκε άδύνατο να ξεχυθι η ελληνική ψυχή εξ αίτίας της στενοκεφαλιάς των βυζαντινών δασκάλων, μπορεί να φανταστεί τώρα κανείς κάτου από ένα λαό άγριο και βάρβαρο πόσο περισσότερο πίστηκε η σκέψη και πόσο μεγάλωσε η στενοκεφαλιά. Οι εκλεχτότεροι έλλωττε που ίσως θα μπορούσαν να μένουν στον τόπο και να έμποδίσουν ίσως το ρεύμα του δασκαλισμού, τον έγκατέλειπαν, και κατέφευγαν στη Δύση. Και για τη δική μου τη γνώμη οι βυζαντινοί δασκάλοι, στάθηκαν χωρίς να το θέλουν και να το σκέπτονται οι μεγαλύτεροι μας έχτροι, μεγαλύτεροι κι άπ' αυτούς τους τούρκους.

Την ψυχή την ελληνική να σπαρταράει ζωντανή μόνο στο δέκατο όγδοο αιώνα θα την συναντούμε, άπάνου στα βουνά και στις ραχούλες που σκαρίσαν οι άρματωλοί και κλέπτες και στήσαν λημέρια και καραούλια. Άγράμματοι κι ανεπηρέαστοι από βιβλία και κείμενα, με το συναίσθημα πως καταπίστηκαν ένα μεγάλο όνειρο, με το συναίσθημα του χωρισμού από τις μητέρες τους, τις άδερφάδες τους, τις άρραβωνιαστικές τους, του σπιτιού τους, της ήσυχίας τους και των άγαθών τους, άγγιγμένοι και χιλιοεμπνεσμένοι σκορπίσαν με το ρυθμό των άηδυνών, των φλοίσβων και των θροισμάτων στη γλώσσα την ώραία και την άπλη της καρδιάς τάβαντα τραγούδια τους, που τραγουδημένα με γητεύτερες φωνές έκαναν το γύρο, από στόμα σε στόμα, σι όλα τα ελληνικά χώματα, και ξύπνησαν και φτέρωσαν κι άνάστησαν τα νιάτα και τη λιβεντιά κι έτσι με τον άγιο ένθουσιασμό που σκορπίσανε κατορθώσανε το μεγάλο το θαύμα της Έπανάστασης.

Έτσι με τα δημοτικά τραγούδια, δέν άξιώνω

είναι τέλειο επίγραμμα και μας συγκεντρώνει κόσμο από πόρους, χαρές και πένθη. Όλη η έθνική μας ζωή φεγγοδολεϊ μέσα στα όρφανά εκείνα άριστοτεγήματα, και παρασταίνεται με τόση αλήθεια και τέχνη, που μα το ναί μας φαίνεται κάποιες σαν είδος ευτύχημα που δε βρήθηκε τότε; το έθνος σι πιο καλότυχες μέρες, και δε μας έβγαλε τόσους τόμους όσους μας έψαλε στίχους, όπως έγινε σ' άλλους τόπους.

Θα ξαναόθουμε βέβαια μαζί του στην Κλεφτουριά και στα δοξασμένα της μεγαλεία. Θάτανε όμως άσείβεια να μνήν αναφερθι εδώ ξέχωρα το σύνολο της έθνικής λογοτεχνίας, η πηγή που πότιζε τέσσερις αιώνες το τουρκοδάρτο και δασκαλόδαρτο αυτό Γένος.

Τραγούδια έβγαλαν όλοι οι λαοί στα νεανικά τους χρόνια. Τα δικά μας όμως, (κι έννοούμε πάντα όλο το τραγουδικό μας σύστημα) διαφέρουν πολύ από τα ξένα. Άφης που σκορπιστήκανε πιο πλουσιοπάροχα στον τόπο, αυτό το κάτω κάτω τάποδίνεις και στη φυλή, δηλαδή στην κρása της. Μα βαστά ξανε πρώτο Ριζωθήκανε βαθύτερα, έγιναν ένα μαζί μας ως την ώρα που μας χτύπησε το μαρτζι του φραγκισμού. Το κυριώτερο αίτιο του φαινομένου

τούτου μας φαίνεται πως είναι ο ίδιος ο δασκαλισμός. Ζητούσε και καλὰ αυτός νάναγκαση το Έθνος να εκπράξη τους πόθους του και τους στοχασμούς στη μισόγλωσσα που πολέμησε πάντα να εφευρωσθι με τα Σκολειά. Δέν μπορούσε όμως το έθνος να δηγηθι τάπέραντα έναιρά του με τέτοιο φτωχό γλωσσικό υλικό· μόνο έμεινε στα δικά του, και την έποχή που σ' άλλους τόπους η γλώσσα θάπαιρνε κάτι σαν πιο καλλιεργημένο χαρακτήρα, με τους ίδιους βέβαια πάντα τύπους, αυτό ακόμα έφελνε στην άγριωπή, την ακλάδετη, μα μυροδόλα κι άνθηδόλα πάντα Έλληνική του. Έμεινε τότες το δασκαλισμό το υλικό για τα λεγόμενα Γράμματα, έγινε το έπίσημο όργανο της έπιστημονικής, της ιστορικής, της πολιτικής, ένέργειας. Είδος Έσπεράντο. Ο Τεχνίτης, που πάει να πη ο Προφήτης ενός λαού, δηλαδή ο Κορναρός, έπειτα ο Γαλαξίας των άρίθμητων άνφύμων που μας χάρισαν τα Τραγούδια, τέλος ο Σολωμός, αυτοί όλοι πήγαν στην έθνική τη γλώσσα να τελέσουν τον ιερό τους σκοπό, να θρέψουν δηλαδή το Έθνος με την ψυχή τους, που κι αυτή παλε από την έθνική την ψυχή μαζευε και τραγουδούσε. Τι συνέβηκε το λοιπόν; Συνέβηκε, πρώτο, να συστηθουν δυο σερλώματα μέσα στο Έθνος. Ένα

λαϊκό και παραγωγικό, ένα δασκαλισμό και στείρο. Και δεύτερο, τόσο να συνεπαρθι το Έθνος από το μάγιο της λαϊκής του τέχνης, που την παραδεχτήκανε τέλος κι οι δασκαλόγλωσσοι ως είδος έθνικό ιδανικό, είδος φως που τάχα έλαμπε άλλοτε, κι έδωσε τώρα, είδος ούρανό που άδύνατο να τον άγγίξη άνθρωπος, τέλος γλώσσα που μήτε γραφτηκε ποτές μήτε γίνεται πια να γραφτχ, λησμονώντας πως όλες οι γλώσσες λαληθήκανε και τραγουδηθήκανε πρώτα, και μη θέλοντας να το μολογήσουνε μήτε στον έαυτό τους πως αυτά τα έργα μονάχ τους συγκινούνε, άρα είναι και τα μόνα που ζουνε ακόμα.

Αυτό μας ξηγάει τη γενική λατρεία των τραγουδιών μας κι άπ' αυτούς τους πιο φανατικούς καθαιρευσιάδους. Μα προπάντω μας πείθει, πόσο μεγάλη είναι η δύναμη της μιανής, μα λιονταρίσιας αυτής παραγωγής του έθνικού μας του νού, και πόσο φυσικό ήτανε η δύστροπη και στριφνή πορεία του δασκαλισμού να της δώση ακόμα περισσότερη ζωή και δύναμη.

Έλεγε κι άνέθηκε ως τα Κορφοβούνια μας το Τραγούδι για να το διαλαλήξη στο Έθνος πως αυτό είναι ο άληθινός ο Έλληνισμός, αυτό η άληθινή